

bili resnično vrhunski. Udeleženske so se naučile osnovnih zakonitosti priprave razstave, kako zložiti gradivo v vitrine in panoje, na kaj je treba biti pozoren ipd. Vse zbrano gradivo smo natančno pregledali, razvrstili v kategorije (vojaško življenje, gospodarstvo, družinsko življenje, šolstvo, versko življenje, društva ...) ter ga tako razporedili na panoje in v vitrine. Ugotovili smo, da čeprav je bilo gradiva malo, pa je to izredno dragoceno. Najstarejši dokument oz. knjiga, ki smo jo dobili, je bila biblija iz leta 1848, pisana v prekmurskem jeziku. Dragocene pa so bile tudi zgodbe, ki smo jih slišali od domačinov. Prepričana sem, da bo vsakemu v spominu ostala zgodba možaka, ki je pri štirinajstih letih s kolesom prebегnil v Avstrijo, se v begunskem taboru naučil madžarščine od madžarskih beguncev, ki so domovino zapustili leta 1956, ter s tremi od njih odšel na Norveško, kjer si je ustvaril novo življenje. Takšnih zgodb ni niti v zgodovinskih učbenikih niti arhivih.

Po odprtju razstave, ki so jo popestrili plesalci KUD Goričko, spregovoril pa je tudi župan Anton Šlihthuber, je bilo lepo poklepetati z domačini, ki so si z velikim zanimanjem ogledovali razstavljenе fotografije in na njih iskali sebe, sorodnike in znance. In čeprav me vsako leto ob začetku tabora prešine misel: »Joj, pa ne že spet ta tabor,« me ob koncu tabora, ko vidim zadovoljne udeležence in dijake, navda tiho zadovoljstvo, da je bilo lepo in da se izplača to početi še leta in leta.

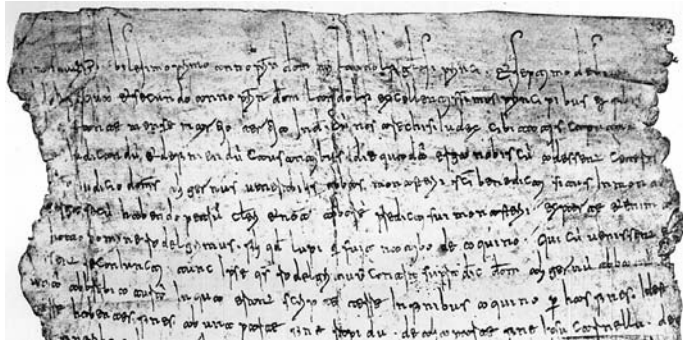
Udeleženci (12 dijakov, 5 mentorjev): Doris Horvat, Živa Litrop, Nuša Ferencek, Monika Časar, Júlia Meszelics, Szabina Fehér, Marton Lakatos, Tamás Adrián Tóth, Sebestyén Márton Cigány Zágorhidi, Fábíán László Horváth, Anna Júlia Andor, Kristóf Kovács, Jure Maček, Robert Bartos, Ferenc Pál, Zoltán Paksy in Gordana Šövegeš Lipovšek.

Gordana Šövegeš Lipovšek

Poletna šola *Liber: Trends in manuscripts studies: Sources, issues and technologies*, Cassino, 26.–30. 6. 2017

Letošnja, že tretja zaporedna poletna šola *Liber: Trends in manuscripts studies: Sources, issues and technologies* je potekala med 26. in 30. 6. 2017 v Cassinu. Organizirana je bila s strani tamkajšnje univerze Università degli studi di Cassino e del Lazio meridionale, Dipartimento di lettere e filosofia in raziskovalnega centra Laboratorio Liber: Libro e ricerca ob sodelovanju arhiva samostana Montecassino. Poletna šola je v teoriji namenjena vsem, ki se pri svojem raziskovalnem ali strokovnem delu srečujejo s srednjeveškimi listinami in rokopisi – tako na univerzah kot tudi v raznih arhivih ali specialnih knjižnicah. Ustrezni kandidati so bili izbrani na podlagi svojega raziskovalnega področja ter dosedanjih strokovnih in znanstvenih dosežkov, pri čemer so imeli prednost mlajši kandidati. Organizatorji so od udeležencev pričakovali razumevanje angleškega, italijanskega in latinskega jezika ter znanje latinske paleografije. Poletna šola sodi med cenejše na tem področju – cena udeležbe je znašala 250 € in ta znesek je poleg izvedbe ter delovnega materiala vključeval tudi spoznavno večerjo in vsakodnevni prevoz med mestom in samostanom.

V nasprotju s prejšnjimi leti je bila tokratna udeležba bolj italijansko zaznamovana; izmed 25 udeležencev s(m)o mednarodni predznak poletne šole upravičili po en predstavnik oziroma predstavnica iz Francije, Belgije, Poljske, Rusije in Slovenije. Iz tega razloga je večina predavanj tako na univerzi kot v samostanu potekala v italijanskem jeziku, poskrbljeno pa je bilo tudi za sumarično simultano prevajanje v angleški jezik. Zaradi specifične zasnove programa, ki vključuje delo z rokopisi v samostanskem arhivu, je število udeležencev omejeno na 20.

Izsek reprodukcije notarskega dokumenta »Placito Cassinese«, 960.

Edinstveni vidik poletne šole predstavlja neposredna bližina samostana Montecassino, zibelke zahodnoevropskega monastičnega gibanja in matične hiše benediktinskega reda. Večina predavateljev, ki so sodelovali pri izvedbi poletne šole, opravlja svoje raziskovalno delo skoraj izključno v samostanskem arhivu. Takemu načinu dela je bil podrejen tudi naš program. Vsakodnevnomu popoldanskemu predavanju v prostorih univerze, ki je bilo zastavljeno kot teoretični uvod v področje raziskovanja posameznega predavatelja, je sledil še popolnoma praktični del prihodnji dan dopoldne v prostorih samostana (tako imenovane »*hands-on sessions*«). Edinstvena priložnost, da smo si lahko ne le ogledali arhiv samostana, temveč tudi bili vsakodnevno v stiku z več kot 25 rokopisi, večinoma datiranimi v čas med 9. in 12. stoletjem, zares predstavlja prednost te poletne šole v primerjavi z drugimi podobno zasnovanimi.

Po spoznavnem druženju ter uvodnem pozdravu je sledilo predavanje gostujoče predavateljice dr. Donatelle Nebbiai, predsednice pariškega Institut de recherche et d'histoire des textes, ki je spregovorila o svoji raziskovalni tematiki v predavanju z naslovom *Medieval Libraries: Sources, History and Public*.

Naslednje dopoldne je sledil prvi vzpon do samostana. V uvodnem turističnem vodenju po poslopu samostana smo izvedeli veliko informacij o njegovi pestri zgodovini; od ustanovitve s strani sv. Benedikta in njegovega delovanja, preko vrhunca razvoja, ki ga je samostan dosegel v drugi polovici 11. stoletja pod opatom Deziderijem (kot opat je deloval v letih 1058–1086, pozneje papež Viktor III. v letih 1086–1087), pa vse do skoraj popolnega uničenja samostanskega poslopa med bitko za Cassino v začetku leta 1944. Zares neverjetna sreča in pripravljenost nemških vojakov je botrovala dejstvu, da so vsi rokopisi že nekaj mesecev pred napadom našli varno zatočišče v Vatikanu, od koder so bili po desetih letih ponovno vrnjeni v Montecassino. Sedaj je večina rokopisov ovrednotenih kot kulturni spomenik državnega pomena, v varovanje pa so zaupani samostanskemu arhivu in knjižnici. Samostan danes še vedno deluje, samostanska skupnost pa obsega osem menihov.

Ogledu samostana je sledil začetek našega dela v arhivu. Glavni arhivist, Mariano Dell'Omo OSB, nam je med dvournim ogledom prostorov arhiva predstavil nekatere najzanimivejše primerke, ki jih hranijo. Posebej smo se posvetili analizi notarskega dokumenta, imenovanega *Placito cassinese*, iz leta 960. Vsebina prinaša razsodbo glede zamejitve določenih ozemelj bli-

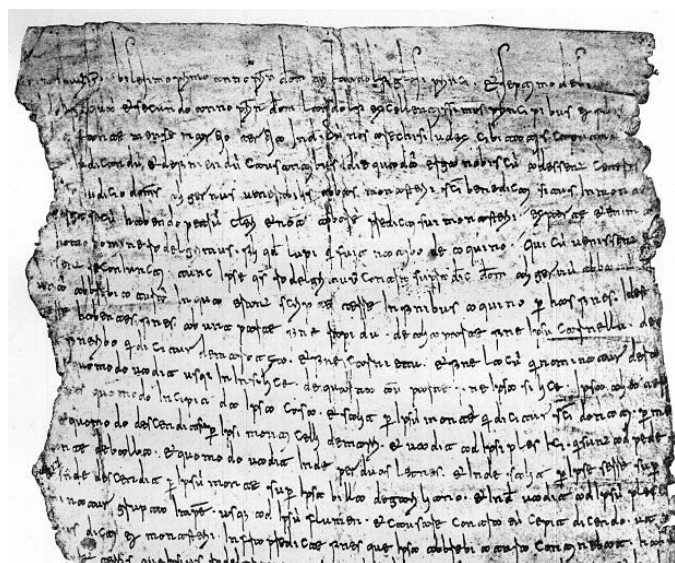
žnjih benediktinskih samostanov pod okriljem Montecassina, posebej zanimive pa so štiri ločene povedi, ki predstavljajo enega prvih ohranjenih zapisov v vulgarni italijanščini.

Rdeča nit predavanj in praktičnega dela je bila paleografska analiza posameznih rokopisov. Pričakovano so prednjačili rokopisi v beneventani. Na primerih smo obravnavali razvoj pisave od začetne tako imenovane »protobeneventane« v 8. in 9. stoletju, ki še ne izkazuje stalnega nabora znakov, ligatur in abreviatur, skozi naslednje obdobje, ključno za formiranje pisave v 9. in 10. stoletju, vse do najproduktivnejšega obdobja, ki je vrhunec doseglo v drugi polovici 11. stoletja, in dekadentne manieristične oblike v 13. stoletju (temeljno delo s področja razvoja beneventane: Francis Newton, *The Scriptorium and Library at Monte Cassino, 1058–1105*, Cambridge 1999). Poleg beneventane, njenih posebnosti in različic (npr. primerjava beneventane, uporabljene v skriptoriju, in beneventane za notarske dokumente) smo obravnavali tudi nekatere primere karolinške minuskule in nekaj stoletij mlajše humanistike.

Sklopi predavanj in praktično delo na primerkih iz samostanskega arhiva so se posvečali predvsem različnim vidikom pristopa raziskovalca k rokopisu. Dr. Giulia Orofino je v okviru predavanja *Manuscript Decoration and Illumination* predstavila korelacijo med iluminacijo in besedilom rokopisa. Ključni poudarek je bil na obravnavi iluminirane strani rokopisa kot celote ter strukturno navezavo iluminacije na besedilo poleg nje in povezave z rokopisom kot celoto.

Dr. Marilena Maniaci nam je v svojem predavanju *Codicology and Manuscript Description* predstavila pogloblitve značilnosti te pomožne vede in se posvetila različnim stopnjam analitičnega opisa rokopisa. Na podlagi praktičnih primerov nam je predstavila tipologijo vezav rokopisnih pol in ustrezne načine beleženja letnega. Dalje se je posvetila sistemu opisovanja preostalih fizičnih in vsebinskih lastnosti posameznega rokopisa, kot je na primer tekstualna hierarhija, s pomočjo inicialk in indicov o sodelovanju večjega števila pisarjev na posameznih rokopisih. Poudarek je bil na ideji historiata posameznega rokopisa; pri opisu določenega dela je treba upoštevati ne le prvotno stanje, temveč tudi vse spremembe na rokopisu in znake uporabe. Posebno podglavje je predstavljalo primerjavo srednjeveških latinskih in grških zvitkov z vidika povezave med jezikom zapisa in fizičnim izgledom rokopisa.

V predavanju dr. Paola de Paolisa z naslovom *Latin Grammar Manuscripts* so bili predstavljeni rokopisi, ki vsebujejo latinsko slovnico in

Rokopisi, pripravljeni za »hands-on session«.
Foto: Ana Jenko Kovačič.

imajo posledično drugačne karakteristike zaradi razloga samega namena nastanka, to je praktične uporabe za potrebe učenja in poučevanja. V arhivu samostana je shranjenih le malo tovrstnih slovničnih besedil, saj je bila večina rokopisov iz obdobja najbogatejše produkcije prepisovanja slovničnih del, 8. in 9. stoletja, uničena ob napadu na samostan s strani Saracenov leta 884. Ob proučevanju redkih ohranjenih primerkov smo opazovali predvsem specifične razvoja beneventane v zgodnjem obdobju, indice o utilitarni naravi rokopisov (didaskalije prepisovalcev in uporabnikov, lakune v organizaciji strani, namenjene poznejšemu dopolnjevanju ...) ter individualne napake oziroma popravke vsebinske plati besedila s strani prepisovalcev.

Z naslednjim predavateljem, dr. Sebastianom Gentile, raziskovalcem iz Firenc, in njegovim predavanjem *Humanistic and Renaissance Manuscripts* smo se posvetili ne le nekoliko mlajši produkciji samostanskega skriptorija, temveč tudi rokopisom, ki niso nastali v samostanu in so vanj prišli kot darila za posamezne brate, opate ali celotno skupnost. Predavatelj se je osredotočil na genezo humanistike v odnosu do karolinške minuskule in odstopu od tedaj uveljavljene gotice ter izpostavil dve ključni osebnosti, Poggia Bracciolinija in Niccolòja Niccolija iz Salutatijeva kroga. Dalje smo se posvetili vprašanju avtografije humanističnih piscev ter se seznanili s pristopi, s katerimi lahko posamezen nepodpisani rokopis pripišemo določenemu avtorju na podlagi analize pisave.

Zadnji sklop predavanj je bil posvečen liturgičnim besedilom. Dr. Roberta Casavecchia nam je v svojem predavanju z naslovom *Text and Liturgy* predstavila homiljarje, hranjene v samostanskem arhivu. Skozi raznolike primerke smo si ogledali razvoj notranje strukture različnih tipov homiljarjev in spoznali njihove posebnosti, ki nam lahko veliko povedo o spremembah v liturgiji skozi stoletja. Prav tako nam nudijo informacije o naročniški politiki ter samostanski skupnosti, ki jih je uporabljala. Zadnje predavanje z naslovom *Music and Liturgy*, ki ga je pripravil prof. Nicola Tangari, je smiselno dopolnilo uvid v liturgično prakso samostana.

Predavanja kot celota so tako predstavljala zaokrožen vpogled v delovanje samostanske skupnosti, skriptorija in razvoj posameznih pisav s posebnim ozirom na beneventano. Edina pomanjkljivost, na katero želim opozoriti, je kratko trajanje izobraževanja – izvedba poletne šole je odvisna od sodelovanja samostana in posledično je časovno omejena na en delovni teden. Kljub temu je treba poudariti, da je izvedba povsem upravičila visoka pričakovanja. Kratek potek izobraževanja so predavatelji poskušali uravnovesiti z zgoščenim programom in izčrpnimi predavanji ter veliko količino praktičnega dela na rokopisih. Ravno slednji vidik predstavlja največjo prednost te poletne šole: izkustveno učenje kot najboljši način za poglobitev znanja paleografske in kodikološke analize listin in rokopisov.

Ana Jenko Kovačič

Letna konferenca Društva madžarskih arhivistov – *Magyar Levéltárosok Egyesületének vándorgyűlése* Miskolc, od 10. do 12. 7. 2017

Letošnja konferenca Društva madžarskih arhivistov se je odvijala med 10. in 12. julijem na Univerzi Miskolc (*Miskolci Egyetem*), prvič pod vodstvom novega predsednika društva, dr. Istvána Kenyeresa. Njegovemu pozdravnemu nagovoru so sledili pozdravi predstavnice za kulturne zadeve na Ministrstvu za človeške vire, predstavnika mestne občine Miskolc ter namestnika rektorja za mednarodne in znanstvene zadeve Univerze Miskolc. Podelili so še arhivska